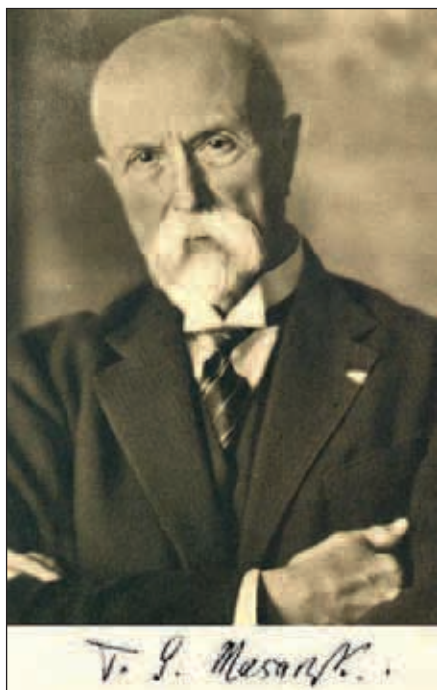

„Няма нищо по-велико от истината“

160 години от рождението на Томаш Гарик Масарик (1850–1937)

„Бащата“ на Чехословакия и до днес е смятан за емблематична фигура и символ на чехословашката държавност. Наричан президентът-освободител и „философът-президент“, още приживе той се превръща в жива икона за своя народ. На негово име е кръстена една от пражките жп гари (*Masarykovo nádraží*), както и университетът в Бърно. Негови статуи са издигнати във Вашингтон и в Чикаго, един от градовете в щата Флорида се нарича „Masaryktown“, а в няколко хърватски (Загреб, Дубровник, Сплит) и сръбски (Белград, Нови Сад) града, както и в столицата на Словения, на негово име са кръстени редица улици, както и площад в Тел Авив.

ДЕТСТВО И ОБРАЗОВАНИЕ (1850–1877)

Томаш Масарик се ражда на 7 март 1850 г. (в деня на св. Томаш) в малкото южноморавско градче Ходонин (близо до границата с днешна Словакия), в семейството на германизираната моравянка Тереза Кропачкова и словака Йозеф Масарик. Родителите му се различават не само възрастово, но и в интелектуално отношение. Майка му е от заможно семейство, образована, докато бащата е полуграмотен кочияш, с 10 години по-млад от нея. Майката е тази, която подтиква малкия Томаш да учи. Неслучайно в изповедта си пред Карел Чапек Т. Масарик казва за нея: „Майка ми беше умна и мъдра,

познаваше света“, отбелязвайки, че именно от нея е усвоил немския език. Образованието му преминава изцяло в немска културна среда (по онова време чешките и словашките земи се намират в Хабсбургската империя). Първоначално момчето учи в местното училище, след това усвоява железарски занаят във Виена. Поради липса на финансови средства, младият Томаш постъпва в гимназия чак на 15 години – през 1865 г. започва да учи в немската гимназия в Бърно, а след това продължава в академическата гимназия във Виена. За да се издържа, той дава частни уроци. След завършването на гимназията се записва да следва философия и религия във Виенския университет, където негов преподавател е известният професор Франц Брентано. Във Виена той защитава докторат на тема „Същността на душата у Платон“. Няколко години по-късно Масарик се премества в Лайпциг, където подготвя своя хабилитационен труд.

СВАТБАТА С ШАРЛОТ ГАРИК (1878)

През лятото на 1877 г., по време на престоя си в Лайпциг, Т. Масарик се запознава с американката Шарлот Гарик (1850–1923) от Бруклин. Тя е негова връстничка, увлича се от музика, немска и английска класическа литература. По бащина линия родословното ѝ дърво представлява пъстра мозайка от европейски предци. Даже се твърди, че родът Гарик бил в родствена връзка с тогавашната френска династия. Затова

Масарик често обичал да повтаря, че „в жилите“ на децата му тече „кралска кръв“. В началото на 1878 г. Т. Масарик заминава за САЩ, където, на 15 март, се жени за Шарлот. Младото семейство се установява в Прага, в малък и скромен дом, разполагайки с твърде ограничени средства. Затова през първите няколко години бащата на Шарлот ги подпомага финансово. От уважение към съпругата си Т. Масарик добавя нейното фамилно име към своето рождено. (Затова често пъти вместо фамилията му се използва съкращението TGM).. Нещо повече – Масарик нееднократно подчертава, че жената и мъжът са равноправни. Под влияние на американската си съпруга той се отказва от католицизма и приема протестанството. От брака се раждат 5 деца – Алице, Херберт, Ян, Ана и Олга.

Т.Г.Масарик отново стъпва на американска земя чак след 24 години, този път по покана на Чикагския университет, за да изнесе лекции за историята и културата на своя народ. Тогава скромният чешки професор едва ли подозира, че тези негови пътувания ще се окажат „генерална репетиция“ за четвъртото му оказало се историческо пътуване до САЩ в края на войната.

Т. Г. МАСАРИК – УЧЕН, ПОЛИТИК И ЗАЩИТНИК НА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА (1880–1914)

През 1879 г. Т.Г.Масарик става доцент, а четири години по-късно е назначен за професор по филосо-

фия в чешката част на Карлово-Фердинандовия университет. Скоро след това с парите, получени като наследство от негов починал студент, Т.Г.Масарик основава литературното списание „*Athenaeum*“. Заради безкомпромисната си позиция как трябва „да се прави наука“ Т.Г.Масарик си спечелва неприятели в лицето на редица чешки и немски интелектуалци. Т.Г.Масарик си навлича най-остри критики по време на т.нар. „Спор за ръкописите“ – разгорещените дискусии в чешкото общество през 80-те години дали намерените в началото на XIX в. от Вацлав Ханка „Краловедворски“ и „Зеленохорски“ ръкописи са истински. Т.Г. Масарик поставя под съмнение автентичността им, а по негово настояване чешкият филолог Ян Гебауер ги изследва и доказва, че наистина са фалшификати (изфабрикувани от техния „откривател“). За своята критична позиция Т.Г.Масарик плаща висока цена – обявен е за национален предател, правят се опити да бъде изгонен от университета. От края на 80-те години датира запознанството му с друга емблематична фигура в чешкия политически живот – десет години по-младия юрист Карел Крамарж (1860–1937), който произхожда от заможно семейство. И двамата са лоялни поданици на императора, сътрудничейки си активно в парламента в защита на чешките национални интереси. Докато К.Крамарж е заклет русофил, Т.Г.Масарик споделя ценностите на западните демокрации. Разривът настъпва през 1893 г. Масарик напуска парламента, избирайки академичната пред политическата кариера. Тогава се появяват и голяма част от научните му изследвания. В част от тях („*Чешкият въпрос*“, „*Карел Хавличек*“, „*Ян Хус*“) той се опитва да представи своето виждане за чешката история и най-вече вярата си в съществуването на един чехословашки народ. В други („*Нашата сегашна криза*“ и „*Социалният въпрос*“) Т.Г.Масарик очертава проблемите, които чешкото общество трябва да решава. Чешкият професор си спечелва врагове и в борбата срещу антисемитските предразсъдъци. През 1899 г. евреинът Леополд Хилснер е осъ-

ден по обвинение в ритуално убийство на младо момиче. Т.Г.Масарик е сред малцината, които оспорват доказателствата за неговата вина и настоява за ревизия на процеса. Започналото повторно разследване доказва невинността на Л. Хилснер и той е оправдан. За смелата си позиция Т.Г.Масарик си навлича обществения гняв – пред дома му са организирани демонстрации, а в университета студентите го бойкотират. На обвиненията, че е взел подкуп от евреите, той отговаря така: „*На един свръхпатриот казах, че ако бях получил тия пари, щях да откроя лудница*“.

В началото на XX в., по настояване на свои приятели, Масарик отново се захваща с политика, основавайки чешката народна (прогресивна) партия, която не успява да се превърне в значима политическа сила. През 1907 г. той отново е избран за депутат от своята партия и остава във виенския парламент до неговото разпускане през 1914 г. Тогава се изявява като пламенен защитник на южните славяни, остро критикува външната политика на Хабсбургите и все по-тясното им обвързване с Германия.

„РЕВОЛЮЦИОНЕРЪТ“ МАСАРИК (1914–1918)

Атентатът в Сараево на 28 юни 1914 г. идва „*като гръм от ясно небе*“ за цяла Европа, но малцина са тези, които допускат, че ще се стигне до война. Включително и пацифистът Масарик, който нарича обявената мобилизация от страна на Австро-Унгария „*дрънкане на оръжие*“. Войната се оказва повратен момент в живота му – от кабинетен учен той се превръща в „*пламенен революционер*“. Масарик започва борба за унищожението на империята. Нито една от Великите сили няма интерес старата империя да изчезне от политическата карта на Европа. Нещо повече – западните демокрации като Англия и Франция се опасяват, че при подобен сценарий Централна Европа ще бъде погълната от Русия и Германия. В края на 1914 г. Масарик напуска Австро-Унгария, без да подозира, че ще се завърне чак в края на войната, когато империята вече няма да

съществува. В Париж той основава емигрантската си организация заедно с младия доцент по социология Едвард Бенеш (1884–1948) и с темпераментния словак Милан Щефаник (1880–1919), по това време френски поданик, който до войната се изявява като летец, астроном, пътешественик и военнослужещ във френската армия (Астрономическата обсерватория в Прага носи неговото име). Целта на организацията е да убеди Съглашението, че е в негов интерес да подкрепи разрушаването на Дунавската монархия и създаване на независима Чехословакия. Докато Е. Бенеш действа активно в Париж, а М. Щефаник – в Италия, Т. Г. Масарик започва словесната си борба срещу Хабсбургите в Лондон. Той получава помощ най-вече в лицето на британския журналист Уикхъм Стийд и на британския писател с шотландски корени Робърт У. Ситън Уотсън. Малко известен факт е, че Институтът за Славянски изследвания в Лондон е създаден именно с цел да осигури на Т.Г. Масарик интелектуална трибуна за неговата пропаганда. Само че пропагандата, колкото и да

е пламенна, изисква огромно количество финансови средства. През есента на 1914 г. Т.Г. Масарик пише на един от чешките си приятели в САЩ, че на година ще му трябват поне \$ 50 000. За целия период на войната той получава от своите сънародници отвъд океана колосалната сума от \$ 675 000.

Избухналана през 1917 г. Февруарска революция „отвежда“ Т.Г. Масарик в Русия, за да даде моралната си подкрепа за крехката руска демокрация (ако въобще може да се говори за такава!), и да организира чехословашки корпус в помощ на Съглашението. Именно там той написва книжката „Нова Европа“, която отразява неговото виждане за следвоенна Европа. Събитията неумолимо следват своя ход, а с това и предопределят посоката, към която да тръгне Масарик. Влизането на САЩ във войната през 1917 г. е посрещнато с ентузиазъм и надежда за скорошно приключване на войната. Съдбата пожелава бъдещият чехословашки президент да завърши триумфално антихабсбургската си дейност именно в Съединените щати. Стъпвайки на американска земя през пролетта на 1918 г., Т.Г. Масарик се оказва „на точното място, при точните хора и в точния момент“ – броени седмици преди това дипломатически гаф на австро-унгарския външен министър дискредитира Дунавската империя в очите на Съглашението и на САЩ. През пролетта на 1918 г. те решават да подкрепят аспирациите на малките народи. Масарик се възползва от благоприятната

ситуация и остава в САЩ по-дълго отколкото е планирал – той обикаля редица американски градове, изнася речи пред своите сънародници и американците. Четирите му срещи с американския президент Удроу Уилсън изграждат образа му на „Президент-освободител“. В края на май 1918 г. с посредничеството на Масарик е сключена т.нар. Питсбъргска спогодба, която гарантира на словаците автономия в рамките на чешко-словашка федерация. Своеобразно признание за високия авторитет, с който чешкият лидер се ползва в САЩ, е избирането му за председател на новоучредената във Филаделфия организация на малките народи от Централна Европа „Централно-европейски съюз“. С цел да пресече австрийските опити за запазване целостта на империята, на 18 октомври 1918 г. Т.Г. Масарик издава Вашингтонската декларация за независимост. В нея той очертава принципите, върху които ще бъде изградена новата република, отъждествявайки ги с американските идеали: „Приемаме демократичните принципи на Америка и Франция, американските принципи, които лансира президентът Уилсън.“ Само няколко дни по-късно Т.Г. Масарик оглавява временното чехословашко правителство, в което влизат Е. Бенеш и М. Шефаник. В средата на ноември с.г. по предложение на К. Крамарж Т. Г. Масарик е избран за президент. Триумфалното му завръщане и посрещане в Прага на 22.12 1918 г. представляват заслужено признание за четиригодишните му усилия в емиграция.

ПРЕЗИДЕНТЪТ МАСАРИК(1918–1935)

На 27 май 1920 г. Т.Г. Масарик е избран за президент съгласно новоприетата конституция на Чехословакия. Начело на първото чехословашко правителство застава К. Крамарж, а Е. Бенеш оглавява чехословашката дипломация. В междувоенния период около Т.Г. Масарик се създава пропрезидентска групировка, т.нар. „Hrad“, с която той обсъжда основните външно- и вътрешнополитически проблеми на страната. До края на живота си Т.Г. Масарик остава убеден демократ. Показателно е изказването му по случай 10-годишнината от създаването на Чехословакия: „За истинската демокрация не са достатъчни институциите, тя има нужда от живи хора, вярващи в посланията на своята държава“. Неслучайно в междувоенния период Чехословакия се оказва единствената държава в Централна Европа със запазено демократично управление и парламентарна система. Т.Г. Масарик е преизбиран още два пъти за президент – през 1927 и 1934 г. През 1935 г. той се оттегля и за свой приемник посочва Е. Бенеш. На 14 септември 1937 г. първият чехословашки президент умира на 87-годишна възраст в резиденцията си в Лани. Съдбата му спестява кошмара да види краха на собственото му „творение“ – вярата му, че една обща държава на чехи и словаци, е гаранция за по-голяма стабилност. Първата чехословашка република „надживява“ само с една година своя създател и идеолог, за да се появи на картата на Европа след Втората световна война.

Д-р Красимира Мархولةва

